

Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Ayrılıkçılık:

KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIĞI EMSAL TEŞKİL EDER Mİ?

Kapak Konusu

Erhan TÜRBEĐAR
ASAM Balkan Uzmanı
eturbedar@asam.org.tr

Hasan KANBOLAT
ASAM Kafkasya Uzmanı
hkanbolat@asam.org.tr

Doç. Dr. Sadi ÇAYCI
ASAM Uluslararası Hukuk Danışmanı
scayci@asam.org.tr

Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Ayrılıkçılık: KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIĞI EMSAL TEŞKİL EDER Mİ?

Kosova, ABD ve AB'nin desteğiyle bağımsızlık yolunda ilerliyor.

Tarih içinde bazı insan toplulukları, sömürgeleşme, bir imparatorluğa bağlanma, kraliyet evlilikleri veya diğer gerekçelerle, gönülsüzce, daha büyük bir devletin parçası olmuştur. Böylece, daha önce kendi tarihsel anayurtlarında yerli halkları (*indigenous peoples*) oluşturan gruplar, başka bir (ulus) devlet içinde, azınlık konumuna düşebilmişlerdir. Bu yüzden, bazı ülkelerdeki azınlık veya yerli halklar, zaman zaman kendi toplumsal

kültürlerini yaşatan özyönetim kurumlarını koruma veya bunları yeniden kazanma mücadelesine girmişlerdir. Bu konudaki mücadele, belirli ekonomik ve siyasi reformların yapılması talepleriyle sınırlı kalabildiği gibi, bir devletten ayrılma çabaları şeklinde de kendini gösterebilmektedir.

Günümüzde Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınmış ve üyeliğe kabul edilmiş 192 bağımsız devlet

vardır. Bu devletlerde, 5 bine yakın ırksal, etnik, dinî, kültürel ve dilsel grup yaşamaktadır. Halen, bunların içinden 500 ila 700 grubun, kendi kendini yönetmesiyle ilgili değişik talepleri bulunmaktadır. Her grubun isteklerine olumlu cevap vermek, kuşkusuz, dünyayı büyük bir karmaşaya sürükleyebilirdi. Uygulanabilir olmayan bu gibi taleplerin sınırlandırılması, devletlerin milli güvenliğine yönelik tehditlerin önlenmesi amacıyla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası hukuk kapsamında devletlerin ülke bütünlüğüne saygı kavramına ve mevcut uluslararası sınırların değişmemesine (*uti possidetis* öğretisi) büyük önem atfedilmiştir.¹ Soğuk Savaş döneminden sonra ise, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Çekoslovakya, Etiyopya örneklerinde olduğu gibi, milli sınırlara göre dağılmalar yaşanınca, dünyanın sorunlu bölgeleri tekrar tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, ulusal azınlıkların ayrılma taleplerinin meşruluğu üzerine teorik tartışmalar da yeniden canlanmıştır.²

Günümüzde dünyanın değişik yerlerinde, bir devletin egemenliği altında olup, bağımsızlık talep eden değişik insan toplulukları, halklar ve bölgeler bulunmaktadır. Örneğin, Kanada'da Quebec'iler, İspanya'da Katalanlar ve Baskılar, Belçika'da Flamanlar, Britanya'da İskoçlar, Irak'ta Kürtler, Gürcistan'da Güney Osetler ile Abhazlar, Rusya Federasyonu'nda Çeçenler, Kosova'da Arnavutlar, İtalya'da Kuzey İtalyalılar, Brezilya'da Güney Brezilyalılar gibileri, "kendi kaderini tayin hakkı" çerçevesinde bağımsız devletler olmak istemektedirler. 21 Mayıs 2006'daki halkoylamasının ardından Karadağ'ın bağımsızlığını ilan etmiş olması, Sırbistan'ın bunu onaylaması, dünya kamuoyuna ilgili tarafların anlaşması suretiyle ayrılma yöntemini hatırlatmıştır. Bununla birlikte, sorunlu bölgeler üzerine yürütülen tartışmalar son zamanlarda asıl olarak Kosova sorunu üzerine odaklanmış bulunmaktadır. Uluslararası hukuka, uluslararası toplumun genel eğilimine ve konuyla ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarına nazaran kendi kaderini belirleme-ayrılma hakkına sahip olmamakla birlikte; Kosova'ya, yakın sayılabilecek bir gelecekte bağımsızlığının tanınabileceği yolunda işaretler de bulunmaktadır. Bu olasılık ise, Kosova'nın muhtemel bağımsızlığının, diğer sorunlu bölgelerin geleceğini nasıl etkileyebileceği; gündemdeki uyuşmazlıklar bakımından da emsal teşkil edip etmeyeceği hususundaki tartışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Batı, bağımsız bir Kosova'nın baş-

ka yerler bakımından emsal teşkil etmeyeceği söylemini ısrarla yayarken, özellikle eski Sovyet coğrafyasındaki sorunlu bölgelerin liderleri ve bunların

Uluslararası toplumun süreklilik arz eden görüşü; kendi kaderini tayin hakkının, belli bir ülkede bulunabilecek tüm azınlık grupları için ayrı ayrı değil, bir ülkedeki nüfusun bütünü tarafından kullanılabilirliği yolundadır. Örneğin, federal yapıdaki bir devlet bağlamında dahi, federe devletler kendiliklerinden ayrılma hakkına sahip değillerdir.

Rusya Federasyonu'ndaki destekçileri, tersine, bu gelişmelere büyük önem atfetmektedirler. Bu makalenin temel amacı, işte Moskova'nın desteklediği bu yöndeki tartışmanın nedenlerini değerlendirmektir.

Uluslararası Hukuk Açısından Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Ayrılıkçılık

Kendi kaderini tayin hakkı kavramının ortaya çıkmasına neden olan ilk iki tarihî olay, ABD Bağımsızlık Savaşı ile Fransız Devrimi'dir. Her iki girişimin ortak hareket noktası, genel yaklaşımı, halkların kendi hükümetlerini kurma haklarının inkâr edilemeyeceği, hükümetlerin de halka karşı sorumlu ve halkın muvafakatına dayalı olması ilkeleri olarak özetlenebilir. Söz konusu gelişmeler, 19'uncu yüzyıl Avrupasında ulus devletlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Buna karşılık, o dönemlerde sömürge yönetimleri uluslararası hukuka uygun bulunduğundan, sömürge yönetimi altında yaşayan halklara kendi kaderini tayin hakkı tanınmamıştır. Zaman zaman sanıldığı aksine, ABD Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918'de ABD Kongresi'nde açıkladığı 14 Nokta Konuşması'nda kendi kaderini tayin hakkını kesin ve küresel bir kapsamda ifade etmemiştir. Baskı altındaki azınlıklar ve etnik uluslar bakımından ayrı ve bağımsız bir devlet kurma hakkı değil, demokrasi hakkı temel alınmıştır. 1919 tarihli Versay Antlaşması bu ilkeleri antlaşmalar hukukuna sokmuş, tanımlanabilir halka devlet kurma hakkı; uyuşmazlık konusu olan alanlar için plebisit; devlet kuramayacak kadar küçük azınlıkların korunabilmesi için de özel bir mekanizma oluşturulması öngörülmüştür. Bu aşamada sömürge yönetimi altındaki halklara kendi kaderini tayin hakkı tanınmamış, diğer halklar üzerinde de, "ileri uluslar"ın mandası kabul edilmiştir.³

Kosova'yı bugünkü statüsüne taşıyan süreç, NATO'nun Sırlara müdahalesi ile başladı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki devrede kendi kaderini tayin hakkı BM Şartı'nın XII'nci bölümünde (Uluslararası Vesayet Sistemi), 1/2, 55 ve 73. (Kendini Yönetmeyen Ülkelere İlişkin Bildiri) Maddelerinde düzenlenmiştir. Kapsam olarak sınırlı olan bu düzenleme, kendi kaderini tayin hakkının değişik çevrelerde farklı anlamda ve içerikte yorumlanmasına neden olmuştur. Başlangıçta, aralarında Gana, Kamerun, Somali, Tanzanya, Ruanda ve Burundi'nin de yer aldığı 11 ülke vesayet rejimine dahil edilmişlerdir. İşlevi kalmadığında, Vesayet Konseyi'nin düzenli faaliyeti 1 Kasım 1994'de sona ermiştir.⁴

Avrupa dışındaki devletlerden yalnızca Tayland, İran, Türkiye, Liberya, Afganistan ve Japonya bir sömürge yönetimine girmemiştir. Diğer devletler, Avrupalı imparatorlukların nüfuz bölgeleri dâhilinde paylaşılmıştır. 21'inci yüzyılın başlarında ise artık Avrupa'da sömürgeci devlet kalmamıştır. 1955

Bandung Konferansı sonrasında ilk dalga Asya'yla sınırlı kalmıştır. Sömürgeciliğin sona ermesinde ikinci dalga ise 1950'lili yılların sonlarında ve 1960'larda Afrika'da ortaya çıkmıştır. BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1960 tarihli ve 1514 (XV) Sayılı "Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesi Bildirisi", sömürge yönetimlerine son verilmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Kendini yönetim kavramını açıklayan 1541 (XV) Sayılı karar ise, kendi kaderini tayin hakkının şu üç özel amaca yönelik olabileceğini vurgulamıştır: Bağımsız devlet kurmak, bir başka bağımsız devletle ortaklık kurmak, bir başka devlete katılmak. Kendi kaderini tayin hakkı daha sonra ırkçı rejimler ve yabancı hâkimiyeti altında yaşayan halkları da kapsayacak şekilde gelişmiştir. Bunun başlıca örnekleri, Rodezya, Güney Afrika ve Filistin olmuştur.⁵

Günümüzde uluslararası hukuk açısından kendi kaderini tayin hakkı, başlıca üç alanı kapsamaktadır:

Sömürgeciliğin sona erdirilmesi, yabancı askerî işgalin yasaklanması; bütün ırklara, hükümete tam olarak katılabilme hakkının tanınması. Kendi kaderini tayin hakkı, ırksal bir topluluk oluşturmayan etnik grupları; ulusal, dinsel, kültürel ve dilsel azınlıkları kapsamamaktadır. Kendi kaderini tayin hakkı, "kurtuluş hareketleri"ne, kendi kaderini tayin hakkını kullanmalarını zorla önleyen bir sömürgeci yönetimine, yabancı işgal gücüne ve bir ırkın mensuplarına hükümete katılma olanağını reddeden bir devlete karşı silahlı güç kullanma yetkisi vermektedir. Üçüncü taraf olan devletler -silahlı asker gönderilmesi hariç- kendi kaderini tayin hakkı tanınan halklara yardımda bulunmaya yetkilidirler.⁶

Uluslararası hukuk, kendi kaderini tayin hakkının bütün halkları kapsayan temel bir insan hakkı olduğunu kabul eder. 1966 tarihli İkiz Sözleşmelerin⁷ ortak olan 1'inci Maddelerine göre, bütün halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. Bu hak, onların siyasi statülerini serbestçe kararlaştırabilmelerini; ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini gerçekleştirebilmelerini kapsar. Buna karşılık, kendi kaderini tayin hakkı, BM üyesi devletlerin ülke bütünlüğünün korunması ilkesi karşısında koruma görmemektedir. Bir başka deyişle, uluslararası hukuk ve uygulamada da uluslararası toplum, kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde bir ayrılma hakkını kabul etmemektedir. Bu husus, BM Genel Kurulu'nun 1970 tarihli Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi'nde açıkça ifade edilmiştir.⁸

Uluslararası hukuk, bir devletin barışçı yöntemlerle parçalara bölünmesini, eski devletin ülkesi üzerinde yeni devletler kurulmasını ise meşru kabul etmektedir. Uluslararası toplumun süreklilik arz eden görüşü de, kendi kaderini tayin hakkının, belli bir ülkede bulunabilecek tüm azınlık grupları için ayrı ayrı değil, bir ülkedeki nüfusun bütünü tarafından kullanılabilmesi yolundadır. Örneğin, federal yapıdaki bir devlet bağlamında dahi, federe devletler kendiliklerinden ayrılma hakkına sahip değillerdir. Bu gibi durumlarda, federal makamların -gerektiğinde silahlı güç kullanarak- anlaşmaya dayanmayan bir ayrılığı önleyebilecekleri söylenebilir.⁹ Buna karşılık anlaşma halinde, belli bir azınlığa bile kendi kaderini tayin hakkının tanınmasına hukuki bir engel de bulunmamaktadır.¹⁰

Yukarıda çizilen çerçevede, uluslararası toplum,

Kosovalı Arnavutların kendi kaderini tayin hakkını henüz tanımamış ve ayrılma hakkını kabul etmemiştir. Bu gibi durumlarda, ayrı devlet kurulması

Son zamanlarda, Vaşington ve Brüksel'in Kosova'nın bağımsızlığını tanımaya hazır olduğu yolunda haberler çıkmakta ise de, ne bu merkezlerin ve uluslararası topluluğun, ne de BM Güvenlik Konseyi'nin, siyasi bir sorunun nihai çözümüne ilişkin konularda yetkisi olamayacağını ve gelişmelerin siyasi çabalar olarak yorumlanması gerektiğini düşünmekteyiz.

yerine, özerklik ve benzeri yönetim düzenlerinin uygulanabilmesi mümkün olabilmektedir. Son zamanlarda, basında Vaşington ve Brüksel'in Kosova'nın bağımsızlığını tanımaya hazır olduğu yolunda haberler çıkmakta ise de, ne bu devletlerin ve uluslararası topluluğun, ne de BM Güvenlik Konseyi'nin kendisinin, siyasi bir sorunun nihai çözümüne ilişkin bu gibi konularda yetkisi olamayacağını; gelişmelerin, siyasi bir sorunun barışçı yollardan çözümüne yönelik siyasi çabalar-adımlar olarak yorumlanması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu girişimler başarıya ulaşır, tarafların mutabakatı sağlanabilirse, elbette yeni bir hukuki çerçeve ortaya çıkabilir. Diğer yandan, Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılmasının da bu konuda emsal olabileceğini söylemek güçtür.¹¹ Aşağıda, Karadağ'ın bağımsızlığı, bu bakımdan bir örnek olay olarak incelenecektir.

Karadağ Bağımsızlık Talep Eden Diğer Bölgelere Model Olabilir mi?

21 Mayıs 2006'daki halkoylaması ardından bağımsızlığını ilan eden Balkanlar'ın küçük ülkesi Karadağ, dünyanın bazı sorunlu bölgelerinin liderlerini sevindirmiştir. Örneğin İspanya'dan bağımsızlık elde etmeye çalışan Katalanlar ve Basklılar, Karadağ'ın bağımsızlığına kavuşma şeklini, kendileri açısından olumlu bir işaret olarak değerlendirmiştir. Katalan ve Basklılarda bu tür duyguların kabarmabileceğinin farkında olan bazı İspanya yetkilileri, Karadağ'ın bağımsızlık halkoylaması çerçevesinde yaşananları kuşkuyla izlemişlerdir.¹² Transdinyester, Abhazy ve Güney Osetya yetkilileri de, Karadağ bağımsızlık halkoylamasının, kendi kaderlerini belirlemeleri açısından iyi bir model oluşturduğunu açıklamışlardır.

Karadağ'ın bağımsızlığı, bazı bölgelerin bağımsızlık rüyası kurmasına neden oldu. Ancak Karadağ zaten uzun süredir bu yasal hakka sahipti. Şimdi "yeni umut" Kosova.

Diğer taraftan, Dağlık Karabağ "Devlet Başkanı" Arkady Gukasyan, Karadağ'ın bağımsızlığının, Karabağ sorununun çözümüne de emsal teşkil ettiğini açıklamada gecikmemiştir.¹³ Aslında bu tür açıklamalar, adı geçen sorunlu bölgelerin bir an önce bağımsız olabilme/tanınabilme arzularının bir yansımasından başka bir şey değildir. Oysa, bunlardan farklı olarak, Karadağ'ın yasal anlamda bağımsızlığını ilan etme hakkı zaten mevcut idi. Bunu sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için, 1990'ların başlarında dağılan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne (YSFC) ve bu ülkenin Anayasası'na bakmakta fayda vardır.

YSFC'nin temel özelliği, etnik, kültürel ve coğrafi bir mozaiği oluşturuyor olmasıydı. Örneğin, bu ülkenin topraklarında 24 değişik etnik grup yaşamaktaydı. Aralarında sayıca büyük olanlar, YSFC'nin ayrı ayrı federal birimlerinde yoğunlaşmışlardı. Bu yüz-

den, YSFC'yi bir "etnik federasyon" olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Nitekim bu ülkenin 1946 tarihli ilk Anayasası'nda bile, YSFC'nin, "ulusların kendi kaderini belirleme hakkı" ve "ayrılma hakkı" dikkate alınarak kurulduğu belirtilmektedir.¹⁴

YSFC'nin en büyük zaaflarından biri, ülkede yaşayan değişik etnik gruplar arasında, ortak bir "Yugoslav" üst kimliğinin gelişmemiş olmasıydı. Gerçekten de Yugoslav tarzı komünizm, YSFC içinde sayıca baskın olan milletlerin "kendi milli devletlerine sahip olma" hayallerini ve milliyetçiliklerini hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırmamıştır. YSFC'nin siyasi hayatında Sırp'ların baskın olması yüzünden, daha 1970'lerin başlarında ülkeyi "sessiz dağılmaya" doğru götüren bir milliyetçi dalga yükselmeye başlamıştır. Bunun önüne geçmek için, Yugoslav lider Yosip Broz Tito 1974 Anayasası'nı kabul ettirmiştir.

YSFC'nin son Anayasası olan 1974 Anayasası, merkez hükümete ait bazı yetkileri, altı "kurucu cumhuriyet"e aktarmıştır. Sırbistan cumhuriyeti sınırları dâhilindeki Kosova ve Voyvodina'ya ise daha geniş özerklik verilmiştir. Böylece, 1968 ile 1971 yıllarına ait anayasa değişikliklerinden sonra 1974 Anayasası ile, federal birimlerin iç toplumsal ve siyasi gelişmelere yön verebilme kapasitesi iyice daraltılmıştır.

1974 Anayasası'nın "Temel İlkeler" bölümünün 1'inci Maddesi'nde de, ulusların kendi kaderini belirleme ve ayrılma hakkından bahsedilmektedir. Gerçi aynı Anayasa'nın 5'inci maddesinde, YSFC'yi oluşturan bütün cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin onayı alınmadan, ülkenin sınırlarının değişmeyeceği belirtilmektedir.¹⁵ Diğer taraftan, Anayasa'da "federal birimlerin" değil, "ulusların" kendi kaderini belirleme hakkından bahsediliyor olması, konu üzerine farklı yorumların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim YSFC'nin dağılması üzerine biri Sloven-Hırvat, diğeri ise Sırp-Karadağlı olmak üzere, iki temel yorum/yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birinci yaklaşım, YSFC'nin cumhuriyet sınırlarına göre dağılmasını savunurken, Belgrad'ın yönetimi altındaki ikinci yaklaşım, etnik sınırlara göre dağılmanın arkasında durmuştur.¹⁶ Sırlar ayrı bir ulus olduklarına ve Anayasa'da ulusların kendi kaderini belirleme hakkından bahsedildiğine göre, Belgrad, Bosna ve Hırvatistan'da yaşayan Sırlar ve bölgelerinin, Sırbistan'a bağlanmasının yollarını araştırmaktaydı. Bu çerçevede, Sırbistan'ın savunduğu temel tez, YSFC cumhuriyetlerine ait iç sınırlarının, esasta "idari sınırlar" niteliğinde oldukları yönündeydi. Sırların bu yöndeki tezini çürüten, Avrupa Topluluğu'nun kurdurduğu Badinter Komisyonu'nun raporları olmuştur.¹⁷

Badinter Komisyonu, önce 7 Aralık 1991'de YSFC'nin dağılma sürecinde olduğunu ve federal devlet kurumlarının artık çalışmadığını belirtmiştir. 4 Temmuz 1992'de ise, Komisyon söz konusu dağılma sürecinin tamamlandığını ve YSFC'nin artık var olmadığını açıklamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de, 16 Eylül 1992 tarihli ve 777 Sayılı kararıyla, YSFC'nin artık var olmadığı görüşünü kabul etmiştir. YSFC artık var olmadığına göre, YSFC'yi teşkil eden bütün cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin onayı alınmadan, ülkenin sınırlarının değişmeyeceğini belirten 1974 Anayasası'nın

5'inci Maddesi anlamını yitirmiştir. Dahası, YSFC ortadan kalktığına göre, cumhuriyetlerin iç sınırları, uluslararası hukuk tarafından korunan dış sınırlar

Katalan, Bask, Transdinyester, Abhazya ve Güney Osetya yetkilileri, Karadağ bağımsızlık halkoylamasının kendi kaderlerini belirlemeleri açısından iyi bir model oluşturduğunu açıklamışlardır. Oysa Karadağ, adı geçen bölgelerden farklı olarak zaten yasal anlamda bağımsızlığını ilan etme hakkına sahipti.

nırlar muamelesini görmeye başlamıştır. Bir başka ifadeyle, uluslararası hukuktaki "ülkenin bütünlüğü" ilkesi, YSFC yerine, eski federal birimlere uygulanmaya başlanmıştır.¹⁸ Badinter Komisyonu, bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlerin sınırlarının, sadece " tarafların barışçıl anlaşmasıyla" değişebileceğini de belirtilmiştir.¹⁹ YSFC'nin dağılması, sınırların sadece görüşmeler yoluyla değişebileceğini, aksi takdirde sınırların saptanmasında uluslararası hukuktaki *uti possidetis* ilkesinin uygulanacağını göstermiştir.²⁰

Badinter Komisyonu'nun kararları, Belgrad'ın "Büyük Sırbistan" (bütün Sırları Sırbistan'a bağlama) politikasını başarısızlığa uğratmıştır. "Büyük Sırbistan", bu şekilde yasal yollardan kurulamayınca, Sırlar bu defa bu projelerini silahlı güç kullanılarak gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bosna ve Hırvatistan'da yaşanan savaşların temelinde, bu husus yatmaktadır.

Günümüzde BM tarafından bağımsız devletler olarak tanınan Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Slovenya, yukarıda açıklanan haklardan ve uluslararası hukukun desteğinden yararlanmışlardır. Bir zamanlar YSFC'nin federal cumhuriyetlerinden biri olan Karadağ için de bu hakların aynısı geçerli olmuştur. Aralarındaki tek fark, Karadağ'ın bu haklarını gecikmeli olarak kullanmış olmasıdır. Nitekim Karadağ kendi 12 Ekim 1992 tarihli Anayasası'nda da bağımsızlık yönünde bir halk oylamasını düzenleyebileceğini açıkça ifade etmiştir. Bu konudaki düzenlemeler Anayasa'nın 2'nci, 83'üncü, 117'nci ve 119'uncu maddelerinde belirtilmiştir.²¹ Dahası, Avrupa Birliği'nin arabuluculuğuyla Karadağ ile Sırbistan

ABD Başkanı Bush'un Arnavutluk ziyareti sırasında bazı Arnavut bayraklarının ABD bayrakları ile aynı tasarımda birleştirildiği görüldü. Bu durum Balkanlardaki Arnavutların ABD algılaması açısından önemli bir gösterge.

bistan arasında 14 Mart 2002'de imzalanan "Belgrad Anlaşması" gereğince, 4 Şubat 2006'dan sonra hem Sırbistan'ın, hem de Karadağ'ın bağımsızlık için halk oylaması düzenleme hakkı bulunmaktaydı. Bu hak, Belgrad Anlaşması'na uygun olarak hazırlanan Sırbistan ve Karadağ Anayasası'nın 60'ıncı maddesinde ifadesini bulmuştur.²² Dolayısıyla, yukarıda adı geçen ve yasal anlamda kendi kaderini belirleme hakları bulunmayan bölgelerin, Karadağ'ı kendilerine model almalarının hukuki açıdan savunulamayacağı söylenebilir. Bu genel tespitten sonra, aşağıda Kosova'ya özel durum daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Balkanlar'ın Kanayan Yarası Kosova

Kosova sorunu tarih içinde, aynı toprak parçası üzerinde Sırp'ların ve Arnavutların üstünlük ve hakimiyet elde etme çabaları çerçevesinde şekillenmiştir. 1999'daki Savaş'ın ardından ise Sırbistan'ın kontrolünden çıkarılan ve BM geçici yönetiminin ("UNMIK" - *United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*) denetimi altına alınan Kosova,

bu günlerde tarihî bağımsızlık arzularını gerçeğe dönüştürme ümidini ve heyecanını yaşamaktadır. Karadağ'dan farklı olarak, YSFC içinde kendi kaderini belirleme hakkına hiçbir zaman sahip olamamış olan Kosova, en fazla Sırbistan'ın özerk bir bölgesi statüsüne yükselebilmıştır. Geline nokta bakıldığı zaman, benzer durumun kağıt üzerinde günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Sırbistan'ın bütün hukuki belgelerinde, Kosova'ya özerk bölge muamelesi yapılmaktadır. Diğer taraftan, uluslararası hukuktaki "ülkenin bütünlüğü" ilgili hazırlanan yasal düzenlemeler, Sırbistan'ın Kosova üzerindeki egemenliğini garanti etmektedir. Durumun böyle olmasına rağmen, Kosova gün geçtikçe bağımsız devletlere özgün kurumlara kavuşmakta ve fiili olarak Sırbistan'dan bağımsız hareket etmektedir.

Çıkış stratejisi olmayan uluslararası topluluk, 1999'daki Savaş'ın sona ermesinden 2004'ün ortalarına kadar, Kosova'da hep mevcut fiili durumu sürdürmeye yönelik bir politika izlemiş ve nihai statünün belirlenmesi konusunda isteksiz davranmış-

tır. Ancak, bu statükocu durumun daha uzun süre devam edemeyeceği ortadaydı. Zira Arnavutların mevcut duruma karşı memnuniyetsizliği gittikçe tırmanmış ve genel bir ayaklanmaya dönüşme tehlikesini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla Kosova'nın gelecekteki statüsü üzerine müzakereler 20 Şubat 2006'da başlatılmıştır. Sırbistan ile Kosova arasında yaklaşık bir yıl süren müzakerelerin ardından, BM Kosova Özel Temsilcisi Marti Ahtisaari, Kosova'nın statüsü üzerine hazırladığı nihai raporu 14 Mart 2007'de BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'a sunmuştur. Kosova'ya uluslararası toplum tarafından denetlenen bir bağımsızlığın tanınmasını öneren bu rapor, ABD, Avrupa Birliği (AB) ve NATO ittifakında geniş destek bulmuştur. Ancak, Rusya Federasyonu'nun veto hakkını kullanacağını en sonunda açık olarak belli etmesiyle, Ahtisaari raporuna dayandırılarak Kosova'ya bağımsızlık yolunu açabilecek bir karar, BM Güvenlik Konseyi'nden çıkartılamamıştır. Kosova'nın statüsü hakkında BM himayesinde sürdürülen çözüm arayışları bu şekilde tıkanıklığa uğrayınca, Fransa, İtalya, Rusya Federasyonu, İngiltere, ABD ve Almanya'dan oluşan Temas Grubu, Sırbistan ile Kosova arasındaki müzakerelerin, AB, ABD ve Rusya Federasyonu'nun himayesi altında devam etmesine karar vermiştir. 10 Ağustos 2007'de, mekik diplomasisi çerçevesinde fiilen başlatılan yeni müzakerelerin, 10 Aralık 2007'ye kadar sürdürülmesi beklenmektedir.

Kosovalı Arnavutların uluslararası topluluğun iki zayıf noktasını yakaladıkları ve bunların sayesinde bağımsızlıklarını kazanabilecekleri iddia edilebilir. Bunlardan birincisi, geçmişte Arnavutlar'ın sadece silaha sarıldıkları zaman dünyaya seslerini duyurabildiklerini tecrübe etmiş olmalarıdır. Nitekim Kosova'nın silaha başvurduktan sonra, bugünkü konumuna geldiği söylenebilir. Arnavutlar 2000 yılında Sırbistan'ın güneydoğusundaki Preşova Vadisi'nde, 2001 yılında ise Makedonya'da da silaha sarılarak, önemli kazanımlar elde etmiştir. Şimdi de Arnavutlar kendilerine bağımsızlık tanınmazsa, Kosova'da tekrar silaha sarılabilecekleri sinyallerini vermektedirler. Ancak, geçen seferden farklı olarak, bu defa hedef Kosova'daki yabancı misyonlar olabilecektir. Oysa hiçbir ülke, özellikle de Avrupalılar, Kosova'da görev yapan vatandaşlarının başına en küçük olumsuzluğun bile gelmesini istememektedir. Bir örnek vermek gerekirse, Bosnalı Sırpların

rehine tuttıkları otuza yakın Hollanda uyruklu BM barış gücü askerini öldürmemeleri için, Temmuz 1995'te Srebrenitsa'da 8 binden fazla Boşnak'ın

Kosova, en fazla Sırbistan'ın özerk bir bölgesi statüsüne yükselebilmiştir. Uluslararası hukuk, Sırbistan'ın Kosova üzerindeki toprak bütünlüğünü garanti etmektedir. Durumun böyle olmasına rağmen, Kosova gün geçtikçe bağımsız devletlere özgün kurumlara kavuşmakta ve fiili olarak Sırbistan'dan bağımsız hareket etmektedir.

katledilmesine göz yumulmuştur.²³ Kosova'daki yabancılara saldırılması durumunda, 1999'da Sırplara karşı gerçekleştirilen bombardımanın bir benzerinin bu sefer Arnavutlara karşı yapılması beklenebilir. Zira Arnavutların üzerine gidilirse, 1999'da Arnavutlar yüzünden Sırpların bombalanmış olmasının yanlış olduğu sonucu ortaya çıkar. İşte bu nedenlerden dolayı, Batı Kosova konusunda kendini bir çıkmaz içinde bulmaktadır ve bağımsızlığı en iyi çözüm olarak görmektedir. Ancak, Batılılar, içine düştükleri bu çıkmazı açık olarak itiraf etmemekte, bunun yerine Sırpların 1990'lı yıllar boyunca izledikleri politikalar yüzünden Kosova'yı kaybetmekle cezalandırılacağı söylemini yaymaktadırlar.

Şu anda Kosova'nın olası bağımsızlığına açıkça karşı çıkan ülke Rusya Federasyonu'dur. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin 31 Ocak 2006'da yapmış olduğu bir basın açıklamasında, dünyadaki dondurulmuş sorunların çözümüne yönelik "evrensel ilkelerin" belirlenmesi gerektiğini söylemiştir. Putin, "Kosova'ya bağımsızlık hakkı tanınırsa, Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya'da aynı haktan niye yararlanmasın?" sorusunu sormuştur. Günümüze kadar Rus yetkililer benzer açıklamaları defalarca tekrarlamıştır. Rusya Federasyonu'nun bu yöndeki tutumu ise, Sırbistan'ı, Kosova'yı kendi sınırları içinde tutmayı başaracağı yönünde ümitlendirmiştir. Oysa Rusya Federasyonu'nun, Sırbistan'a destek olmak amacıyla değil, Çeçenistan başta olmak üzere, kendi bölgesel çıkarlarını düşündüğü için "Kosova emsal teşkil edecektir" tezini ileri sürdüğü söylenebilir. Aşağıda, bu konu daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

BM Kosova Özel Temsilcisi Marti Ahtisaari (solda), Kosova'nın statüsü üzerine hazırladığı nihai raporunda, bölgeye uluslararası toplum tarafından denetlenen bir bağımsızlığın tanınmasını önerdi. Rapor, ABD ve AB'den geniş destek bulmuştu.

Rusya Federasyonu'nun Balkanlar'a ve Kosova'ya Yaklaşımı

Balkanlar, Çarlık Rusyası'nın tarihî yayılma ve etki alanı olmuştur. Büyük güç olma hedefiyle hareket eden Çarlık Rusyası, önce Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyetini sona erdirmek, ardından da bölgedeki Slavları kendi önderliğinde biraraya getirmek için çaba sarf etmiştir. Aslında, Çarlık Rusyası Panslavizm kartını, sadece kendi çıkarları gerektirdiği zaman oynamıştır.²⁴ Türk Boğazlarını kontrolü altına almak ve Balkanlar'ı nüfuzu altında tutmak suretiyle, Rusya Akdeniz'e doğrudan doğruya çıkış elde edebiliyordu. Çarlık Rusyası'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının temel nedenlerinden biri de, stratejik ve ticari çıkarları açısından önemsendiği Türk Boğazlarının, yabancı bir gücün kontrolüne geçebileceği endişesi olmuştur.²⁵ Rusya'nın Balkan ülkeleri üzerindeki etkinliği, bazı durumlarda ken-

di güvenliğine de hizmet etmiştir. Örneğin, Nazi Almanyası Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce, 1941'de Balkan ülkelerinden Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'ı da ele geçirmiştir. Diğer taraftan, ABD, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası çerçevesinde, 28 Şubat 1953'te Türkiye, Yunanistan ve YSFC arasında Balkan Pakti'nin imzalanmasını sağlamıştır.

Günümüzde Rusya Federasyonu, BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliği, Temas Grubu'ndaki üyeliği ve birçok bölgesel girişim ile ikili ilişkileri sayesinde, Balkanlar'daki gelişmeleri oldukça önemli bir derecede etkileyebilmektedir. Halihazırda Balkanlar'da Rusya Federasyonu'nun bölgede varlık göstermesini isteyen pek çok kimse vardır. Diğer taraftan, Rusya Federasyonu vatandaşları arasında da Balkanlar'a yakından ilgi duyan ve

“Ortodoks kardeşliğine” inananlar bulunmaktadır. Bunların içinden, Rus aşırı milliyetçi siyaset adamı, Rusya Federasyonu Parlamentosu’nun Başkan Yardımcısı Vladimir Jirinovski gibileri, bir uç örneği teşkil etmektedir. Jirinovski gibi politikacılar, Rusya Federasyonu’ndan Yunanistan’a doğru uzanan bölgede 400 milyona yakın Ortodoks’un yaşadığını belirterek, bu insanların birlik olmaları durumunda, Batı’ya alternatif bir güç oluşturabileceklerine inanmaktadırlar.

Rusya Federasyonu’nun Belgrad’daki Büyükelçisi Aleksandar Alekseyev bir seferinde, “Rus toplumunun büyük bir kısmı, Balkanlar’daki sorunları kendi iç sorunları olarak algılamaktadır” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Elbette halkın duyguları önemlidir. Ne var ki, gerçekte diplomasiyi halk değil, diplomatlar yürütmektedir. Oysa Balkan ülkelerinin Avrupa Birliği ve NATO üyeliği doğrultusunda adım atıyor olmaları, Rus dış politika yapıcılarını bölge ülkelerinden uzaklaştırmaktadır. Her ne kadar bazı Rus yetkililer zaman zaman, “Rusya olmadan Balkanlar’a istikrar gelmez” yönünde açıklamalarda bulunuyorlarsa da, Rusya Federasyonu’nun günümüzde Balkanlar’da sadece ekonomik çıkarlarını gözetmekte olduğu söylenebilir.

Rusya Federasyonu’nun, Balkan politikası çerçevesinde, Sırlar üzerinde önemli yatırımlar yaptığına inanılmaktadır. Gerçekten de Sırlarla Ruslar arasındaki dostluk ilişkisinin, zengin tarihî ve kültürel temelleri vardır. Sırbistan ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler, Sırp devletinin varlığı kadar eskidir. 19’uncu yüzyılın başlarından itibaren Sırlar Rusya Federasyonu’nun desteğiyle Osmanlı Devleti’nden değişik imtiyazlar almış ve en sonunda bu süreç Sırbistan’ın tam bağımsızlığıyla sonuçlanmıştır.²⁶

Şu anda Sırbistan Başbakanı olarak görev yapan Voyislav Koštunica, Ekim 2000’de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı olarak seçildiğinde, ilk dış ziyaretini Moskova’ya gerçekleştirmişti.²⁷ Bununla Koštunica, Sırbistan’ın sorunları karşısında asıl desteği Rusya Federasyonu’ndan beklediğini göstermiştir. Rusya Federasyonu’nun Balkan politikasının temelinde “sınırların değişmezliği” ilkesinin yatıyor olması, Sırbistan tarafından önemsenmektedir.²⁸ 2006 yılının başından bu yana Rusya Federasyonu’ndan Kosova’nın bağımsızlığı

aleyhine gelen açıklamalar ise, Sırbistan’ı daha fazla ümitlendirmiştir. Ancak, seçim kampanyasında Sırbistan’a hiç yer vermeyen Putin, Kosova sorunu

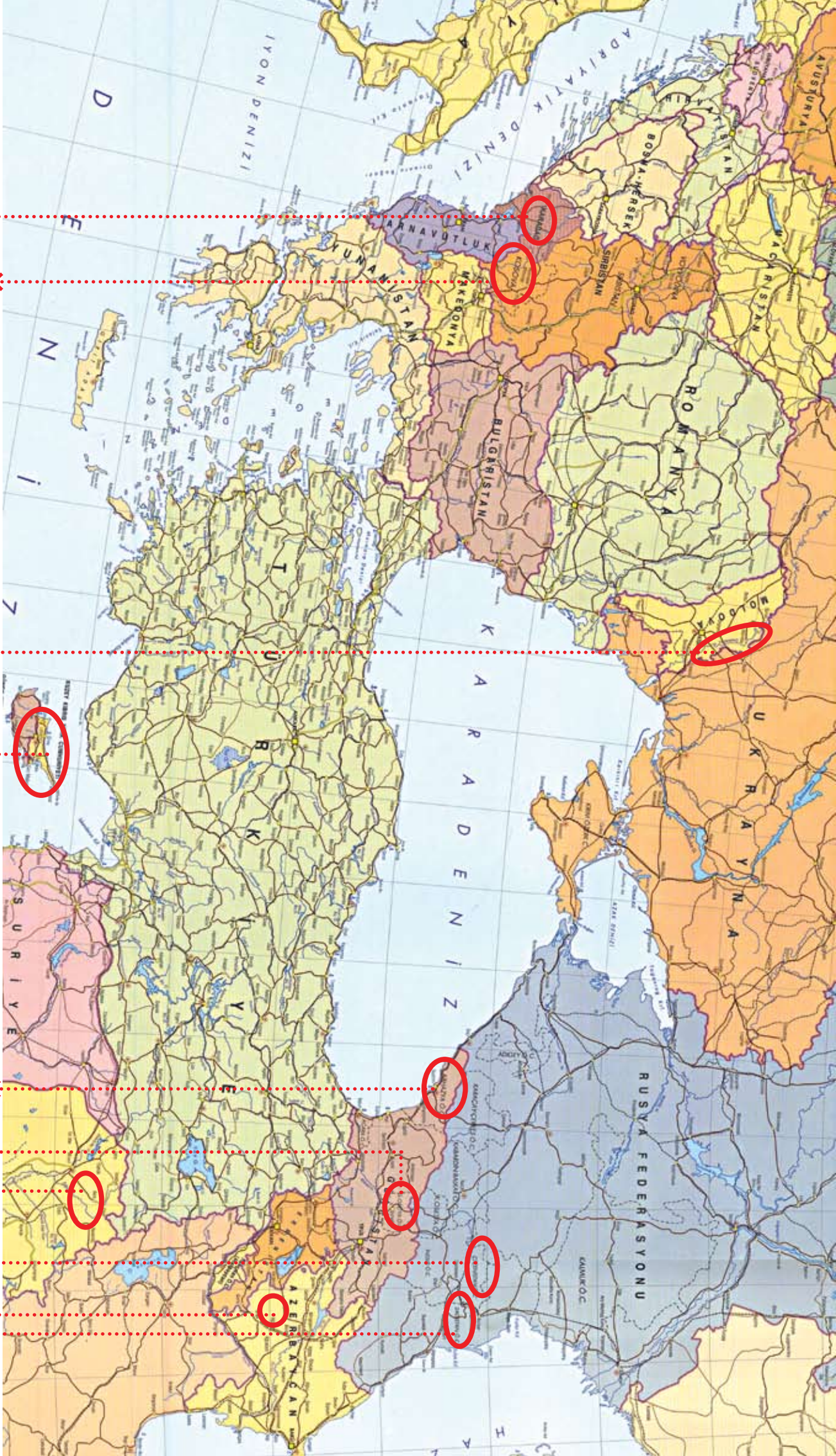
Karadağ’ın bağımsızlığının tanınması ve Kosova’ya da bu yolun açılması; Moldova’dan ayrılmayı talep eden Transdinyester, Gürcistan’dan ayrılmayı talep eden Abhazya ve Güney Osetya, Azerbaycan’dan ayrılmayı talep eden Dağlık Karabağ’ın bağımsızlık taleplerini cesaretlendirmektedir.

üzerine yaptığı açıklamalarıyla gerçekten neyi hedeflemektedir?

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Federasyonu, önceki süper güç konumundan, sesini yeterince duyuramadığı, bölgesel bir güç durumuna düşmüştür. Putin’in temel dış politika hedeflerinden birinin, uluslararası sistemde bir güç olarak Rusya Federasyonu’nun konumunu iyileştirmek olduğu söylenebilir. Ayrıca Rusya Federasyonu, tek bir süper gücün yönetiminde olmayan bir dünyayı, birden çok sesin ağırlığının olduğu bir uluslararası sistemi arzuluyor gözükmektedir. Bunun için de Putin, uluslararası hukuka dayalı ve BM’nin koordinasyonu altında olan çok taraflı işbirliğini önemsemektedir.²⁹ Oysa Kosova bağımsız olursa, yerleşmiş ilkeler gereğince uluslararası hukuk çiğnenmiş olacaktır.

Rusya Federasyonu’nun uluslararası sistemdeki konumunun önemsenmesi bağlamında, Kosova sorunu karşısında Moskova için önemli olan, bu sorunla ilgili diplomatik süreçte kendilerinin de fikrinin soruluyor olmasıdır. Hatırlatmak gerekirse, 1990’lı yıllarda Balkanlar’da yaşanan savaşlar karşısında, Ruslar görünürde hep Sırların müttefiki olarak hareket etmiştir. Gerçekten de, Sırbistan’ı desteklemek üzere Rusya Federasyonu’nda hem resmî, hem de gayriresmî girişimler olmuş, Sırların yanında savaşmak üzere yüzlerce gönüllü Rus, eğitilip, bölgeye gönderilmiştir.³⁰ Ancak, Ruslar Sırları üzen bazı adımları da atmıştır. Örneğin, Rusya Federasyonu’nun Şubat 1992’de Slovenya ile Hırvatistan’ın bağımsızlığını tanınması, Sırlar açısından beklenmeyen bir hareketti.³¹ Sırlara BM ambargosunun uygulanmasını da Rusya Federasyonu veto etmemiştir. Dahası, Bosnalı Sırların uzlaş-

- KARADAĞ
- KOSOVA
- Dinyester Yarıı
- KKTC
- ABHAZYA
- Güney OSETYA
- Kuzey IRAK
- GEÇENİSTAN
- KARABAĞ
- DAĞİSTAN

maz tavırlarından sıkılan Rusya Federasyonu'nun eski Yugoslavya özel elçisi Vitaly Churkin Nisan 1994'te, "Rusya'nın Bosnalı Sırp larla diyalogunu kesmesinin zamanı geldi" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.³² Mart 1999'da ABD liderliğinde Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin bombardımanını başlatılmış olması da, Sırp ları Rusya Federasyonu konusunda hayal kırıklığına uğratmıştır. Sırp lar, Rusya Federasyonu'nun kendilerini korumak için yeterince çaba sarf etmediği hususunu, bombardıman esnasında da, sonrasında da uzunca tartışmıştır.³³ Eski Sırp lider Slobodan Milošević 2002 yılında yaptığı bir açıklamada, kendisine tarih ve Rusya Federasyonu'nun ihanet ettiğini belirtmiştir.³⁴ Aslına bakılırsa, 1999 yılında, BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan, insani müdahale gerekçesi ile ABD'nin liderliğinde başlatılan bombardımanla, Moskova devre dışı bırakılmıştı. Bu şekilde bir kenara itilip küçük düşürülen Rusya, bu günlerde Batılı ülkelerin Kosova'nın bağımsızlık planlarına engel olmakla, diğerleri arasında, 1999'un da intikamını aldığı söylenebilir.

Özetlemek gerekirse, 1990'lı yıllardaki Balkan krizinde Rusya Federasyonu'nun amacı, Sırp ları kayıtsız şartsız sahip çıkmak olmamıştır. Rusya Federasyonu için önemli olan, bu kriz sürecinde, diğer önde gelen devletlerle eşit ölçüde söz hakkı sahibi olmaktı. Uluslararası topluluğun Bosna'daki barış arayışları içinde Moskova sürekli aktif bir rol oynayabilme peşindeydi. Bosna savaşını sona erdiren 21 Kasım 1995 tarihli Dayton Barış Anlaşması'nın mimarı olarak kabul edilen, Amerikalı diplomat Richard Holbrooke bunu "Moskova'nın temel derdi, sembolik dahi olsa, Rusya Federasyonu'nun dünyada hâlâ önemli bir aktör olduğunu göstermekti" şeklinde değerlendirmiştir.³⁵ Bugün Rusya Federasyonu'nun Kosova diplomasisine müdahil olmaya çalışmasının altında da benzer psikolojik faktörlerin yattığı söylenebilir.

Bütün bunların dışında, Rusya Federasyonu'nun kendisinin de, günümüzde bir bakıma, etnik bölgelerle yamalanmış bir coğrafyayı kapsamakta olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla, birkaç diğer ülke gibi, Rusya Federasyonu'nun, kendi sınırlarındaki azınlıklara olumsuz örneği teşkil edeceği endişesiyle de, Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıktığı söylenebilir.

Neticede, Putin'in Sırp ları sevdiğinden değil, ülkesinin stratejik çıkarlarını düşündüğü için "Kosova'nın Bağımsızlığı Emsal Teşkil Eder mi?" üzerine tartışmaları alevlendirdiği söylenebilir.

Bundan sonraki bölümde, Rusya Federasyonu'nun Kosova sorunu çerçevesinde Karadeniz ve Kafkasları kapsayan bölgede ne yapmaya çalıştığı konusu incelenecektir.

Kosova ve Karadeniz–Kafkasya Bölgeleri

Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu, Karadeniz'de Kuzeybatı Kafkasya kıyılarına sıkışmıştır. Karadeniz'e kıyısı olan (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Gürcistan) veya Geniş Karadeniz Bölgesi (Balkanlar'da Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Moldova, Güney Kafkasya'da Azerbaycan ve Ermenistan) içinde yer alan ülkeler ise Rusya Federasyonu'ndan uzaklaşarak Batı'ya yakınlaşmaya başlamışlardır. Balkan ve Güney Kafkasya'da bulunan Karadeniz ülkelerinin genel olarak ortak özellikleri ya eski Varşova Paketi üyesi (Bulgaristan, Romanya) ya da eski Sovyetler Birliği cumhuriyeti (Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) olmalarıdır. Söz konusu devletlerin Batı'ya yakınlaşma konusundaki bu stratejik kararları nedeniyle önümüzdeki on yıllarda Batı'ya daha yakın, Avrupa-Atlantik dünyasının bir parçası haline gelmiş ve AB ile NATO üyeliğine kabul etmiş Karadeniz ülkelerinin olabileceği muhtemel bir gelişmedir. Kimlik arayışında olan bu ülkelerin Doğu (Rusya Federasyonu, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya vb.) dünyasından Avrupa-Atlantik dünyası olarak ifade edilen Batı dünyasına (ABD, AB, NATO vb.) doğru günümüzde devam eden bu jeopolitik kayış süreci, bölgenin yakın geleceğini belirleyecek en önemli unsurlar arasında yer almayı aday gözükmektedir. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Batı'nın Karadeniz'e yıldan yıla daha fazla nüfuz etmesi ile birlikte Karadeniz için yeni bir tarihin yazılmaya başlandığını görmek gerekmektedir. Böylece, Karadeniz son on yılda tarihinde hiç yer almamış iki yeni dünya gücü (ABD ve AB) ile karşı karşıya kalmıştır. Birbirleriyle koordineli hareket eden bu iki siyasi, ekonomik ve askerî gücün Karadeniz'in ve Kafkasların yakın ve uzak geleceğini nasıl etkileyeceği henüz belli değildir.³⁶

Karadeniz–Kafkaslar bölgesinde, eski Sovyetler

Rusya, Kosova meselesini Batı'ya karşı bir silah olarak kullanmaya çalışıyor ve Kosova'nın bağımsızlığının tanınması durumunda kendisinin de Abhazy ve Güney Osetya'yı tanıyabileceğini bildiriyor.

Birliği sınırları içinde dört adet dondurulmuş çatışma bölgesi bulunmaktadır. Bunlar Moldova'dan ayrılmayı talep eden Transdinyester (Pridnistrovye), Gürcistan'dan ayrılmayı talep eden Abhazy ve Güney Osetya, Azerbaycan'dan ayrılmayı talep eden Dağlık Karabağ'dır. Karadağ'ın bağımsızlığının tanınması ve Kosova'ya da bu yolun açılması bu bölgelerin bağımsızlık taleplerini cesaretlendirmektedir.

Toprak bütünlükleri ABD ve AB tarafından desteklenen Gürcistan ve Moldova'daki sorunlar dondurulmuş kaldığı sürece, Rusya Federasyonu bu iki ülkeyi "yakın çevre" politikası çerçevesinde kontrol edebilmekteydi. Dolayısıyla bu ülkelerin daha az Batı, daha çok ise Rusya Federasyonu yanlısı kalmaları sağlanabilmekteydi. Ancak, her ikisinin de Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştiriyor olmaları, Rusya Federasyonu'nun Kosova'yı emsal göstererek, ba-

ğımsızlık yanlısı talepleri desteklemesine yol açmaktadır.³⁷ Buna karşın, Batı dünyası Kosova'nın örnek olamayacağı tezi üzerinde durmaktadır.³⁸ Rusya Federasyonu "Kosova emsal teşkil edecektir" tezini savunmakla, her iki yanı keskin olan bıçağı elinde tutmaktadır.³⁹ Bir başka ifadeyle, Kosova bir siyasi birim olarak, Transdinyester, Dağlık Karabağ, Güney Osetya ve Abhazy gibi bölgelere emsal teşkil edecekse, Çeçenistan, Tataristan, Saha (Yakutistan) ve Kalıngrad gibi Rusya Federasyonu içindeki federe cumhuriyetlere ve vilayetlere de emsal teşkil etme olasılığı bulunabilir. Nitekim Karadeniz'in kuzeybatı parçası olan ve Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yer alan Kuzey Kafkasya'nın Karadeniz'de (özellikle Gürcistan ve Ukrayna'da) meydana gelen Batı yanlısı değişim rüzgârlarından etkilenmemesi mümkün değildir. Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği devirleri dâhil olmak üzere günümüzde Gürcistan'ın

başkenti Tiflis ve Ukrayna'nın başkenti Kiev, Kuzey Kafkasyalı (Abhaz, Adige, Çeçen, Oset, Dağıstanlı vb.) aydınların toplandığı, örgütlendiği ve düşünce hareketlerinden etkilendiği iki merkez olmuştur. Bu nedenle, Tiflis ve Kiev'de farklı rüzgârların esmesi Kuzey Kafkasya halklarının değişim ve kimlik taleplerini güçlendirmektedir. Sovyetler Birliği devrindeki özerk cumhuriyet ve özerk bölgelerin üzerinde oluşan ve devletleşme sürecini yaşamakta olan (Adigey, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşetya, Dağıstan) ve fiilen bağımsızlığını ilan etmiş olan Çeçenistan'da söz konusu değişim ve kimlik taleplerindeki hareketlenmenin önümüzdeki yıllarda da artarak sürmesi olasıdır. Bu nedenle, Karadeniz'de Kuzeybatı Kafkasya kıyılarına sıkışmış olan Moskova, Kuzey Kafkasya'daki siyasi değişim taleplerinden rahatsız olmaktadır. Bu anlamda değerlendirildiğinde, Kosova'yı emsal kabul etmek isteyen Rusya Federasyonu'nun kaybı, kazancından daha büyük olabilecektir.

21'inci yüzyılın başından beri politikacıların, diplomatların, akademisyenlerin ve analizcilerin yürüttükleri Kosova merkezli tartışmalar, fiilen veya hukuken tanınmayan ülkeler, sadece akademik düzeyde değil, siyasi düzeyde de ilgi odağı olmuştur. Kosova'yı emsal kabul ederek bağımsızlığa giden yolu açmak isteyen ülkelerin başında Abhazya gelmektedir. Nitekim Abhazya sorununun kökenleri 19'uncu yüzyılın başına kadar inmektedir. 1801'de doğrudan Çarlık Rusyası'na bağlı bir eyalet olan Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar Rusya'ya dönük olmasına karşın Abhazya, Gürcistan'dan farklı bir politika benimsemiştir. Abhazya etnik ve kültürel olarak aynı kökten gelen Kuzey Kafkasya halkları ile birlikte Çarlık Rusyası'nın işgaline direnmiş ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin vassalı olan Abhazya nüfusunun yüzde 70'ini oluşturan Müslümanlar, 1864 ve 1878 yıllarında katliama uğramış ve Osmanlı Devleti'ne doğru zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Böylelikle günümüze kadar uzanan Abhazya sorununun temelleri atılmıştır. Sovyetler Birliği devrinde Karadeniz kıyısında Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Abhazya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 23 Temmuz 1992 tarihinde Gürcistan'dan tek yanlı (*de facto*) bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine, 14 Ağustos 1992 tarihinde Gürcü kuvvetlerinin Abhazya'nın başkenti Sohum'a girmesi ve buna Abhaz kuvvetlerinin cevap vermesiyle patlak veren

Gürcistan-Abhazya ihtilafı topyekûn savaşa dönüşmüştür. Bu savaş bir yıldan fazla sürmüş ve nihayet 30 Eylül 1993 tarihinde Gürcü kuvvetleri ile Gürcü nüfusunun Abhazya'yı terk etmesiyle son bulmuştur. Savaş'ta iki taraftan yaklaşık 7 bin kişi ölmüş, 250 bin Abhazyalı Gürcü mülteci haline gelmiştir. 1992-93 yılları arasındaki Gürcistan-Abhazya Savaşı, Abhazya açısından büyük bir sosyal ve ekonomik yıkımı getirmekle kalmamış, Gürcistan'layaniden biraraya gelme seçeneğini de ciddi ölçüde zayıflatmıştır. 21'inci yüzyılın başında Gürcistan ve Ukrayna üzerinden Karadeniz'e esen Batı yanlısı rüzgârlar, 3 Ekim 2004 tarihinde yapılan Abhazya devlet başkanlığı seçimlerinin beklenmedik bir biçimde sonuçlanmasında etkili olmuştur. Abhazya, Gürcistan veya Ukrayna gibi büyük ya da çok fazla ses getirecek bir yer olmadığından ve Rusya Federasyonu ile Gürcistan'ın dünyadan soyutladığı küçük bir toprak parçası olduğundan, bu tanınmamış ülkede meydana gelen sessiz devrim dünyada yankı bulmamış ve gölgede kalmıştır. Abhazya seçimleri, adaylardan birinin Rusya Federasyonu ve diğerinin de Batı (ABD, AB veya Gürcistan) yanlısı olması şeklinde geçmemiştir. Bu nedenle, Abhazya örneği Gürcistan ve Ukrayna örneklerinden farklıdır. Abhazya'da temel sorun, Abhazya'nın 23 Temmuz 1992 tarihinde fiilen (*de facto*) bağımsızlığını ilan etmesinden sonra iktidar nimetlerini Moskova'nın desteğiyle kullanan ve iktidarı bırakmak istemeyen yönetici sınıf ile bu durumun değişmesini isteyen Abhaz halkı arasındadır. Abhaz halkı yozlaşmış bir yönetim ve Rusya Federasyonu'nun gölgesinde kalmış bir Abhazya'dan kurtulmak istediğini seçim sandığında açık bir şekilde göstermiştir.⁴⁰ Ancak, Abhazya Sergey Bagapş'ın liderliğinde başlayan yeni dönemde de bağımsızlık isteğinden vazgeçmemiştir.⁴¹ Abhaz aydınları, "Geleceği Tayin Edenler Kulübü" olarak nitelendirdikleri Batı'yı, "kırmızı kalemiyle Sovyetler Birliği haritası başına geçerek cumhuriyet ve özerk bölgelerin sınırlarını kafasına göre çizen Stalin'in varisi konumuna düşmek"le suçlamaktadır. Sohum yönetimine göre, "Abhazya tarihinin hiçbir döneminde bağımsız Gürcistan'ın bir parçası olmamıştır. Abhazya'yı 1931 yılında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içine suni bir şekilde dahil eden Stalin'dir." Abhaz aydınları, Abhazya'nın önündeki özgürlük yolunun güllerle donatılmış olmadığını bilmekte, ancak Kosova'nın, Avrupa'nın fiilen veya hukuken tanınmayan diğer ülkelerine siyasi yaklaşımını önemli ölçüde değiştire-

receğine inanmaktadır.⁴²

Güney Osetya da Kosova'yı emsal olarak kabul eden bölgelerden biridir. Güney Osetya Lideri Eduard Kokoyti, Kosova örneğiyle kıyaslandığında Güney Osetya'nın tanınma konusunda daha fazla hukuki ve siyasi dayanağı bulunduğunu iddia etmektedir.⁴³ Benzer görüşler, Transdinyester ve Dağlık Karabağ yönetimlerinde de bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Kosova'nın bağımsızlığının tanınması durumunda, Rusya Federasyonu da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) örneğinden hareketle, tek başına kalsa bile, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık kararlarını tanıyabilir. Moskova'nın söz konusu bu kararı sonrasında ise, Ermenistan da Dağlık Karabağ'ı tanımak için harekete geçebilir.

Sonuç

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) içinde kendi kaderini belirleme hakkına hiçbir zaman sahip olamamış Kosova'ya bağımsızlığın tanınmasının, diğer sorunlu bölgelere emsal teşkil edebileceği yönündeki tartışmaları alevlendirenin, Karadeniz bölgesindeki dört dondurulmuş çatışma bölgesi (Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester ve Dağlık Karabağ) ile Kosova arasında paralellikler kuranın Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin olduğu söylenebilir. Bununla Putin'in, ülkesinin bazı iç, bölgesel ve uluslararası sistemdeki çıkarlarına yatırım yapmaya çalıştığı iddia edilebilir. Ancak, dünyadaki sorunlu bölgelere Kosova'dan kaynaklı emsal teşkil etme sürecinin Moskova'nın belirttiği şekilde işlemeye başlaması durumunda, Rusya Federasyonu'nun kaybı, kazancından daha büyük olabilir.

Dipnotlar

- 1 Margaret Moore, "Introduction: The Self-Determination Principle and the Ethics of Secession", Margaret Moore (der.), *National Self-Determination and Secession*, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 1.
- 2 Söz konusu teorik tartışmaları başlatanın Allen Buchanan olduğu söylenebilir. Bkz. Allen Buchanan, *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*, Western Press, Boulder ve Oxford, 1991.
- 3 Alina Kaczorowska, *Public International Law*, 2. Baskı, Old Bailey Press, Londra, 2003, ss. 325-326.
- 4 Alina Kaczorowska, *Public International Law*, ss. 328-329.
- 5 Ayrıntılı bilgi için bkz. Alina Kaczorowska, *Public International Law*, ss. 331-339.
- 6 Antonio Cassese, *International Law*, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2005, ss. 61-64.

Karadeniz bölgesindeki dört dondurulmuş çatışma bölgesi ile Kosova sorununun tarihleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Ayrıca, aşağı yukarı her ayrılıkçı bölge, kendine özgü tarihî argümanlar ileri sürerek, başka bir sorunlu bölgeden bağımsızlığa daha çok hakkı olduğunu söyleme eğilimindedir. Yakın dönem tarihlerine bakıldığında, Karadeniz bölgesindeki dondurulmuş sorunlar ile Kosova sorunu arasında, teknik sayılacak olsa dahi, önemli iki farkın bulunduğu söylenebilir. Birincisi, Abhazya, Güney Osetya ve Transdinyester Sovyetler Birliği'nin değil, sadece sınırları içinde buldukları ülkelerin (Gürcistan ve Moldova'nın) özerk bölgeleriydi. Kosova ise, sadece Sırbistan'ın özerk bölgesi değil, dağılan YSFC'nin de bir özerk bölgesiydi. İkincisi, Kosova sorunu şu andaki duruma, 1999'daki NATO müdahalesinden sonra gelmiştir. Dünyada bunun benzer bir örneği bulunmamaktadır.

Hangi yoldan olursa olsun, Kosova'nın bir şekilde bağımsızlığa kavuşturulmasının, Rusya Federasyonu'nun savunduğu anlamda emsal teşkil etmeyeceği söylenebilir. Ancak, Kosova sorununun, uluslararası alanda dondurulmuş sorunlar üzerine düşünmeyi teşvik edeceği belirtilebilir. Dahası, Güney Osetya, Abhazya ve Transdinyester gibi sorunlu bölgeler, Kosova ile ilgili gelişmeleri kendilerine bir esin kaynağı olarak görebilirler. Ancak, bu sorunlu bölgeler zaten bağımsızlıklarını daha önce de ilan etmiş bulunmaktadırlar. Önemli olan, ilan edilen bağımsızlıkların BM üyesi devletler tarafından tanınmasıdır. Diğer taraftan, Rusya, Güney Osetya, Abhazya ve Transdinyester'in bağımsızlığını tanımayla kalkışsa bile, bu sorunlu bölgelerin, sadece Türkiye tarafından tanınmış olan KKTC'nin konumuna düşebilecekleri tahmin edilebilir.■

- 7 İkiz Sözleşmeler: BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi.
- 8 Alina Kaczorowska, *Public International Law*, ss. 339-340. Etnik nedenlere dayalı ayrılık talepleri bağlamında kendi kaderini tayin hakkının özellikle siyasi açıdan ayrıntılı bir yorumu için bkz. Hurst Hannum, "The Specter of Secession", *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 1998, Cilt 77, No. 2, ss.13-18.
- 9 Karşılaştırmamız: Martin Dixon, *International Law*, 5. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2005, ss. 154-155.
- 10 Uygulamada devletler, herhangi bir şekilde ayrılıkçı taleplere zemin hazırlamak amacıyla, genel olarak "halk" terimi yerine "azınlık" terimini kullanmayı tercih etmektedirler. (Bkz. Alina Kaczorowska, *Public International Law*, ss. 340-342.)
- 11 Emsal teşkil etmenin anlamı, bir soruna, uluslararası pratikte alışılmış olma-

- yan bir şekilde çözüm üretmektir.
- 12 “Montenegro’s Referandum”, ICG, *Europe Briefing*, No. 42, 30 Mayıs 2006, s. 2.
- 13 Calin Neacsu, “Montenegro Vote Opens Separatist Pandora’s Box”, *AFP* 23 Mayıs 2006; Emil Danielyan, “Armenia Hails Montenegro Independence”, *RFE/RL*, 31 Mayıs 2006; “Montenegro Precedent Has Raised Transdnestr Chances for Recognition”, *Regnum*, 22 Mayıs 2006; “Nagorno Karabakh President on Montenegro Referandum: The Precedent is Important”, *Armenian News*, 26 Mayıs 2006.
- 14 Tim Judah, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven ve Londra, 1997, s. 139.
- 15 *Ustav Socijalistické Federativne Republike Jugoslavije* (YSFC Anayasası), 21 Şubat 1974. rÜü
- 16 Vatroslav Vekarić, *Foreign Policy in Transition*, Institute of International Politics and Economics, Belgrad, 2005, s. 316.
- 17 27 Ağustos 1991’de, Avrupa Topluluğu Dışişleri Bakanları, Yugoslavya krizini çözmek amacıyla, Yugoslavya Barış Konferansı düzenlemeyi ve Badinter Komisyonu’nu kurmayı kararlaştırmıştır. Fransa’nın eski Adalet Bakanı ve Anayasa Mahkemesi Başkanı Robert Badinter’in adıyla anılan bu Komisyonun görevi, Barış Konferansı’na yasal sorunlar üzerine fikir bildirmektir.
- 18 Sırbistan, YSFC’nin dağıldığı fikrine uzun süre karşı çıkmıştır. Ancak, YSFC ile ilgili hak ve yükümlülüklerin, bağımsızlığını kazanmış eski cumhuriyetlere paylaştırılması üzerine anlaşmaya 29 Mayıs 2001’de imza atmakla, Sırbistan, YSFC’nin dağılmış olduğu hususunu dolaylı yoldan kabul etmiştir.
- 19 Alain Pellet, “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, Cilt 3, No. 1, 1992, ss. 178-185.
- 20 Uti possidetis ilkesi, varolan bir sınıırın belirlenmesi yöntemidir. Varolan sınıır iki devlet arasında eski bir sınıır olabileceği gibi, bir eyalet veya il sınıırını da olabilir. YSFC örneğinde varolan sınıır, cumhuriyetlerin kendi sınırlarıdır.
- 21 *Ustav Republike Crne Gore* (Karadağ Cumhuriyeti Anayasası), 12 Ekim 1992, <http://www.vlada.cg.yu/biblioteka/1055251939.pdf>.
- 22 *Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro*, http://www.mfa.gov.yu/Facts/const_scg.pdfweb?, Madde 60.
- 23 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Türbedar, “Uluslararası Hukuk ve Adaletle Gözde Düşüren Tragedi: Srebrenitsa Soykırımı”, *Stratejik Analiz*, Cilt 6, No. 63, Temmuz 2005.
- 24 Tim Judah, *The Serbs: History...*, s. 52.
- 25 Edward Acton, *Russia: The Tsarist and Soviet Legacy*, Longman, Londra ve New York, 1995, s. 139.
- 26 Bu konuda bazı resmi belgeler için bkz. Snezana Trifunovska, *Yugoslavia Through Documents From its Creation to its Dissolution*, Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1994.
- 27 “U Duhu Prijateljstva”, *Politika*, 3 Haziran 2004.
- 28 2003 yılı boyunca Rusya, Balkanlar’daki sınıır değişmezliğini güvence altına alacak olan bir uluslararası konferansın düzenlenmesi için girişimlerde bulunmuştu. Ancak bu fikri için yeterince destek bulamadı.
- 29 Bu konudaki tartışmalar için bkz. “America, Europe, Russia: Partners or Competitors – Conference Report”, *Third Annual AMEURUS Conference*, Club of Three ve The East West Institute, Vaşington, 4-5 Kasım 2005.
- 30 Reneo Lukic ve Allen Lynch, *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*, Oxford Universtiy Press, Oxford 1996, s. 333.
- 31 Jelica Kurjak, *Ruska Balkanska Strategija*, 5 Ekim 2000, www.iwpr.net.
- 32 Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia*, The Penguin Press, Londra, 2001, s. 84.
- 33 Miroslav Lazanski, “Balkanski Adut: Nova Faza u Odnosima Između SCG i Rusije”, *Politika*, 11 Eylül 2003.
- 34 “Slobodan Mişlošević Dao Intervju za Itar-Tas i Italijanske Novine: Izdala Me i Rusija”, *Tanjug*, 2 Şubat 2002.
- 35 Richard Holbrooke, *To End a War*, The Modern Library, New York, 1999, s. 117.
- 36 Karadeniz’in değişen jeopolitiği ile ilgili olarak bkz: Hasan Kanbolat, “Pax Ottomanadan Pax Americana’ya mı? Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği”, *Stratejik Analiz*, Cilt 6, No. 72, Nisan 2006, ss. 23-36.
- 37 Simon Saradzhyan, “The Self-determination Snowball”, *ISN Security Watch*, 2 Haziran 2006.
- 38 Radio Liberty’ye konuşan AB’nin Dış Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana, Kosova’nın diğer anlaşmazlıkların çözümü için örnek teşkil etmeyeceğini savunarak, “Anlaşmazlıkların birbirinden farklı özellikler gösteriyor. Hiçbir anlaşmazlık diğerine benzemiyor. Anlaşmazlıkların nedenleri, gelişimleri farklı özellikler gösterir, bunlar da farklı çözüm yollarının kullanılmasını gerekli kılar. Bu üç anlaşmazlığın (Kosova, Abhazya, Güney Osetya) aynı çözümde buluşmasını gerektirecek bir durum söz konusu değil. Herhangi bir anlaşmazlıktan ders alabilirsiniz, ancak aynı modeli kullanmazsınız, klonlamak mümkün değildir” dedi, *Radio Liberty*’den aktaran *Ajans Kafkas*, 15 Kasım 2006.
- 39 Transdinyester, Güney Osetya ve Abhazya’nın yasal statülerinin belirlenmesinde Kosova örneğinin uygulanma şansının ne kadar olduğu sorusunu cevaplayan Rusya Federasyonu Dışişleri Bakan Yardımcısı Grigori Karasin, “Toprak bütünlüğüne bağlı kalmak, yasal statü konusunda farklı çözüm seçeneklerinin göz ardı edilmesini gerektirmez ve halkın isteklerinin görmezden gelinmesi anlamına gelmez. Çekoslovakya’nın bölünmesinde durum, SSCB’nin ve Yugoslavya’nın parçalanmasında farklıdır. Burada bağımsızlık için federasyon bünyesinde cumhuriyet olması değil, federasyon bünyesinde bir öge olarak özerkliğe sahip olması talep edilmektedir. Batılı ortakların işi götürmek istedikleri Sırbistan’a bağlı bölgelerin bağımsızlığı durumunda, diğer dondurulmuş bulunan anlaşmazlıklara da yol gösterecek uluslararası yasal bir örnek meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bazı Batılı dostlarımız Kosova’nın bazı tarihi koşulların etkisiyle meydana gelen emsalsiz bir vaka olduğuna bizi ikna etmeye çalışıyorlar. Emsalsiz olmasını kabul etmememiz saflık olur. Böyle bir muameleye razı olmamız mümkün değildir. Gelenekler, örnekler hayatın kendisi tarafından meydana getirilir ve değiştirilmeleri de mutlaka mümkündür. Şöyle bir şey söylemek mümkün müdür: Yukarıda bahsedilen söz konusu durumlar için biz bağımsızlık veriyoruz fakat, bu asla sizin için bir örnek teşkil edemez. Kosova olayının benzersiz olması konusuna gelince, ya unutuluyorlar ya da, bilerek görmezden geliyorlar, konu dünyanın farklı bölgelerinde anlaşmazlıklara farklı yaklaşımlarda bulunulmasıdır. Daha başka bir deyişle, anlaşmazlıkların çözümünde çifte standart söz konusudur. Bu yaklaşımın en kötü tarafı, uluslararası güveni baltalaması ve uluslararası ilişkilerde kaos ve ayrımcılığa yol açmasıdır. Elbette ki bu Rusya için kabul edilemez bir şeydir. Bu nedenle böylesi bütün durumlarda uluslararası hak ve özgürlükler normlarına dayanan evrensel çözüm kuralları uygulanmalı.” Bkz: “Karasin: Kosova Örneği Benzersiz Değil”, *İzvestiya*’dan aktaran *Ajans Kafkas*, 24 Ağustos 2006.
- 40 Hasan Kanbolat, “Abhazya’da Çözülen Rus Etkinliği”, *Cumhuriyet Strateji*, 20 Aralık 2004, ss. 14-15.
- 41 “*Moskovskiye Novosti*: Bağımsızlığı tanınmamış eski SSCB ülkeleri ve Kosova arasında bir paralellik uygulamak mümkün mü?”, Sergey Bagapş: Kosova’nın tanınması bizim için dogma değil. Uluslararası hukuka bakılacak olursa Abhazya’nın Kosova’dan daha çok hakkı var. Bizim tarihte bir devletimiz vardı, SSCB oluşturulduğunda biz ona müttefik ülke olarak girdik. Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan gibi. Ve Stalin bizi Gürcistan içinde özerk bir ülke yapmaya kadar, yani 1931 yılına kadar da devlet olarak kaldık. Bugünkü Abhazya hakkında şunu söylemek isterim ki, bizim medeni bir Avrupa ülkesi olabilmemiz için gerekli tüm kurumlarımız gelişmiş durumda. Eğer Kosova’ya 8 bin mülteci döndüyse biz tek tarafı olarak Gal bölgesine 55 bin mülteciyi geri döndürdük. Abhazya’da çok sayıda Gürcü yaşamakta. Biz sükunet içinde yaşıyoruz ve devletimizi inşa ediyoruz.” Bkz: “Bagapş: Kosova’dan Çok Hakkımız Var”, *Moskovskiye Novosti*’den aktaran *Ajans Kafkas*, 5 Mayıs 2006.
- 42 Natella Akaba, “Abhazya ve Kosova”, *Kafkasya*, No. 2, Nisan-Eylül 2006, ss. 26-27.
- 43 “Güney Osetya Devlet Başkanı Eduard Kokoyti: Güney Osetya’nın Kosova’dan Daha Çok Gerekesi Var”, *Ajans Kafkas*, 25 Şubat 2006.